

R. VÁRKONYI ÁGNES: A REJTŐZKÖDŐ MURÁNYI VÉNUS

A Helikon Kiadó Labirintus-sorozata méltán tett szert rövid idő alatt nagy népszerűsége: úgy látszik, a magyar múlt rejtélyes, vitatott vagy valamilyen szempontból különleges szereplői iránt igen nagy az érdeklődés. E jelenség vizsgálata az irodalompszichológia (vagy talán még inkább a társadalompszichológia) feladata lesz, az egyes kötetek szakmai mérlegelése viszont a történeti stúdiumokra hárul. Annyi mindenesetre már most bizonyossággal állítható, hogy a köteteknek mindegyike mond újat a kutatók számára, de a történelmi érdeklődésű olvasók igényeit is kielégítik a színesen megírt, bő művelődéstörténeti anyagot is feltáró pályaképek, kismonográfiák.

A sorozat eddigi legnagyobb terjedelmű darabja felerészben irodalomtörténeti témájú, a magyar barokk költészet egyik jeles alkotásához kapcsolódik, Gyöngyösi *Murányi Vénus*ának rejtélyéhez kíván megoldást javasolni. Bízvást beszélhetünk itt rejtélyről, hiszen a kutatókat régóta foglalkoztatja a *Márssal társalkodó Murányi Venus* c. költemény számos vonatkozása. Közismert tény, itt mégis érdemes rá utalnunk, hogy Gyöngyösit utókora rendkívül ellentmondásosan ítélte meg. Gvadányi József szerint nála „nagyobb poétát magyar anya még nem szült”, Kazinczy Ferenc viszont „csengő rímű, vizenyős” Gyöngyösiről beszél, aki „a szűkkörű Parnassus usurpátora” s nem adott „a nemzetnek semmit, ami poétai nevet érdemeljen”. Csak Arany János véleménye hozott némi egyensúlyt, amikor nevezetes tanulmányában e sajátos poézis értékeit is számba vette, de arra is utalt, hogy ezeket „megette az idő”. A modern kutatásban azután már nem annyira a költő irodalomtörténeti helyéről folyt a vita, hanem egyes részletkérdésekről, többek között politikai beállítottságáról, kuruc avagy labanc orientációjáról, familiáris avagy kisenemesi magatartásáról, különös műfajáról, esetleges irodalmi miniai-ról. Nem csoda, ha egy új Gyöngyösi-könyvet — amely ráadásul a korszak egyik legkiválóbb történettudósának tollából származik — fokozott várakozás előz meg.

R. Várkonyi Ágnes könyvének már első fejezetei is jelzik, hogy a szerző rendkívül széles körű forrásanyagot mozgatott meg, irodalmi és történelmi egyaránt, levelek, naplók, feljegyzések, versek egész sorát nézte át, s ennek során nemegyszer megcsontosodott vélekedésekkel állított szembe új értelmezési lehetőségeket, máskor elfelejtett-elhanyagolt adatokat vett tüzetes vizsgálat alá. Az utóbbira példa az 1646-os évszám, amelyet a költő maga adott meg az események dátumaként, de amely semmiképpen nem felel meg a történelmi valóságnak. „Más a valóságfogalma, mint a miénk” — szögezi le R. Várkonyi

Ágnes, majd számba veszi mindazokat a történelmi körülményeket, amelyek az évszám „elírását” (szándékosan vagy véletlenül?) eredményezhették. Hogy ez végül is „számmisztika”-e, vagy „valami más”, az egyelőre aligha dönthető el, a kérdés függőben hagyása csak helyesíthető. Legfeljebb az a feltételezés említhető meg kiegészítésként, hogy a költő talán ezzel a különös datálással is hangsúlyozni kívánta, hogy nem históriát ír, hanem fabulát, fikciót, költeményt. Magunk a „véletlen elírásban” kevéssé hiszünk, tudatos költői eljárásban annál inkább.

A kronológiai töprengés után a terjedelmes költemény témáját elemzi részletesen könyvünk. A „kislánykori históriák” révén emberközelbe kerül Széchy Mária alakja, családi múltja, s ennek következményeként jellemének számos vonása is feltárul. Bethlen Istvánnal kötött házassága mindenestre az Erdélyből kiinduló országgyesítő politika irányvonalába esett, ezt meggyőzően tárja előnk a szerző. Ugyanígy az sem vitatható, hogy a házasságról szóló első két irodalmi feldolgozás — az 1626-os epithalamium, valamint a francia nyelvű szerelmi történet 1646-ból — egyaránt „politikai tartalmat is hordozott”.

A könyv második nagy egysége a *Murányi Vénus* megjelenési évének, 1664-nek magyarországi politikai viszonyait és erővonalait tárja fel. A „határvidékké süllyedő királyság” válságos évei vezetnek végül is a főurak Habsburg-ellenes összeesküvéséhez, az ide vezető szálak felfejtése, a korszak sok idézettel rajzolt eleven képe R. Várkonyi Ágnes könyvének egyik legizgalmasabb fejezete. Ami viszont Gyöngyösi szűkebb környezetét, főként ifjúkori éveit és műveltségének gyökereit illeti, itt már határozottan kevesebb a könyv hozadéka. Itt a szerző kénytelen hiányok regisztrálására korlátozódni. „Levelezésében eddig nem találták nyomát, hogy valamelyik európai szellemi központhoz kapcsolódott volna” — olvassuk a „rejtőzködő költőről”. Nem tudunk róla, hogy Zrínyi nevét megemlítette volna, nem tudjuk, járt-e Csáktornyan, francia vagy olasz szellemi orientációnak sem lehet adatszerűen nyomára bukkani írásaiban: végül is így kell összegeznie a szerzőnek idevágó adatait. A recenzens sem tehet mást, mint esetleges további kutatások lehetőségére utal, talán bukkanhatnak még fel új adatok e téren. Addig viszont el kell fogadnunk Kibédi Varga Áron nézetét a magányos, kizárólag hazai földön tanult költőről. Úgy látszik, Sárospatakon is szert lehetett tenni olyan műveltségre, amelyen a Gyöngyösié volt.

A könyvnek értékes alfejezete a *Diana vadászatra indul Mars kíséretében* című, amely a tárgyalt vers művelődéstörténeti háttérét rajzolja meg, a korabeli ember újfajta mentalitását mutatja be. Teljes joggal irányítja rá a szerző figyelmünket arra az ellentmondásos helyzetre, amelyben egyfelől a hadaktól pusztított ország képe jelenik meg, másfelől hallatlan fogékonyságot érzékelhetünk a korszerű európai udva-

rok kulturális vívmányai, normái iránt. Ez egyébként az egész barokk korszak kétarcúságának is jellemző vonása. Romlás, pusztulás az egyik oldalon, vágy és igény a „nyugalmasabb, vidámabb életre” a másikon: e kettősség bemutatása tanulságos mind a korszak iránt érdeklődők, mind pedig a szakemberek számára.

A könyv harmadik nagyobb egysége *Mars és Vénus szövetsége* címmel végül is visszatér az eredeti kérdésre: ki lehetett hát a nagy Habsburg-ellenes szövetség idején a Marshoz társuló Vénus? Az elmondottak kétségkívül közel visznek ahhoz, hogy meginogjon beidegződött Széchy Mária = Vénus azonosításunk, s más lehetőségeken töprengjünk. Több idézet alapos szemügyre vétele bizonyítja a szerző megállapítását, amely szerint „a kortársak Zrínyit nevezték Marsnak”. Ebből következik, hogy „Gyöngyösi művében ezek szerint Mária Zrínyi lenne, nem pedig Wesselényi, ahogyan azt generációk gondolták”. Ha viszont ez így van, akkor „logikus, hogy Vénus nem lehet más, mint Wesselényi”.

R. Várkonyi Ágnes maga is „zavarbajtó”-nek nevezi ezt az azonosítást. A történelmi nyomozásnak ezen a pontján pedig mást nem is lehet tenni, mint ezek után Wesselényi Ferenc nádor alakját, politikai beállítottságát, tetteit és nézeteit az eddigieknél alaposabb vizsgálat alá venni. Ebből pedig kirajzolódik Wesselényi nádornak, mint „jó előjárónak” az alakja, akit a Habsburg-császár „hűség tükörének” nevez, s a *Murányi Vénus* is udvarhűnek mutat be. De ez csak a palatinus jellemének egyik oldala, a másikon Zrínyihez fűződő szoros kapcsolatai állnak, s azok a közös ügyek, amelyek ebben az évben mindkét politikust foglalkoztatták: az országegyesítés gondolata, a nemzetközi törökellenes koalíció terve, a pusztuló haza megmentésére irányuló törekvés. Ebben a kontextusban Wesselényi alakja kétségkívül megnövekszik, a Zrínyi Miklóssé mellé magasodik, „társalkodásuk” lehetősége reális összefüggésrendszerbe illeszkedik. A Wesselényi = Murányi Vénus azonosítást végül is expressis verbis nem mondja ki a könyv szerzője, de perdöntő, minden szkepszist lefegyverző adat híján ez nem is lenne helyes. Fejtegetései azonban kétségkívül ezt sugallják, ennek lehetőségeit járják körül, ezt valószínűsítik.

Szeretnénk remélni, hogy nem az utolsó szó még ez a *Murányi Vénus* ügyében, s talán akad még olyan újabb adat, mely befolyásolja majd a kérdés végleges eldöntését. R. Várkonyi Ágnes könyve azonban ettől függetlenül nemcsak hasznos, de izgalmas olvasmány is, adatgazdagsága lenyűgöző, korfestése élvezetes, a barokk mentalitásra vonatkozó észrevételei telitalálatok. Mindez együttesen eredményezi, hogy a Gyöngyösi-kutatás a jövőben semmiképp nem hagyhatja figyelmen kívül sem eredményeit, sem pedig hipotéziseit. (Helikon, 1987.)

BITSKEY ISTVÁN